

แนวโน้มและปัญหาประชากรไทยในการวางแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์*

บทนำ

จากความสำเร็จของการวางแผนการลดอัตราการเพิ่มประชากรในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้แรงกดดันของการเพิ่มประชากรที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไม่เป็นปัญหาต่อไป ปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีอัตราการเพิ่มประชากรอยู่ในกลุ่มประเทศที่อัตราการเพิ่มต่ำ และเป็นที่น่าพอใจได้ว่าอัตราการเพิ่มของประชากรไทยจะลดต่ำอีก เพราะพลังเหวี่ยง (swinging momentum) ของการลดจะยังผลักดันให้ประชากรลดลงอีกต่อไปและแม้แต่รัฐจะมีนโยบายเพิ่มประชากรก็อาจจะไม่สามารถที่จะจูงใจคนจำนวนล้านคนให้หันมาปฏิบัติตามนโยบายได้อย่างฉับพลัน หากจะนำเอาประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประเทศตะวันตก เอเชีย ยุโรป หรือแปซิฟิกมาศึกษา จะพบว่าเมื่อประเทศเหล่านี้ได้มีอัตราเพิ่มประชากรที่ต่ำแล้ว แม้ว่าจะใช้นโยบายการเพิ่มประชากรก็ไม่อาจจะจูงใจให้คนจำนวนมากมีลูกเพิ่มขึ้นได้ตามที่ต้องการ ยกเว้นในบางประเทศที่จำกัดให้คู่สมรสมีบุตรเพียงคนเดียว ซึ่งฝืนธรรมชาติและวัฒนธรรมของสังคมของตน แต่ต้องจำยอมปฏิบัติตามเพราะถูกควบคุมโดยชุมชนที่ใกล้ชิด อย่างไรก็ตามเมื่อถูกปล่อยจากการจองจำคือให้มีบุตรได้มากตามความเหมาะสมกับฐานะ ก็มีได้ปรากฏว่าจะมีบุตรมากขึ้นอย่างเช่นบรรพบุรุษของตนเคยทำมา แม้แต่ในประเทศเสรีที่ประชาชนส่วนใหญ่หรือแทบทั้งประเทศเป็นคนจีนนิยมการมีบุตรมาก เช่น ฮองกง สิงคโปร์ ไต้หวัน และมาเลเซีย แม้จะมีการใช้นโยบายและวิธีการต่าง ๆ มากมาย เพื่อให้คนมีบุตรมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่มีการศึกษาดี ฐานะดี นโยบายและวิธีการต่าง ๆ เหล่านั้นก็ยังไม่อาจจูงใจให้มีบุตรกันมากได้

เท่าที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเพียงแต่จะชี้ให้เห็นว่า พลังเหวี่ยงของนโยบายประชากรเมื่อได้เกิดขึ้นแล้วจนฝังรกรากที่มั่นคงในสังคม พลังเหวี่ยงนั้นก็จะเหวี่ยงต่อไปอีกเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จึงน่าจะได้นำสิ่งเหล่านี้มาประกอบการพิจารณาแนวโน้มและปัญหาประชากรของประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นในช่วงแผนฯ 7 หรือแผนต่อ ๆ ไป เพราะปัญหาประชากรไม่ใช่ปัญหาเศรษฐกิจ ไม่ใช่ปัญหาสังคม และไม่ใช่ปัญหาธุรกิจ ที่อาจแก้ไขโดยใช้มาตรการการคลัง มาตรการการเงิน

* ศาสตราจารย์ ผู้อำนวยการสำนักฝึกอบรม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

การควบคุมสินค้าขาเข้า/ขาออก และการให้สิทธิพิเศษแก่ผู้ลงทุน ซึ่งอาจได้ผลในระยะอันสั้น ปัญหาประชากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดอัตราการเพิ่มประชากร จะต้องใช้เวลาในการแก้ไข โดยการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและบรรทัดฐานต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมและบรรทัดฐานเกี่ยวกับขนาดของครอบครัวหรือจำนวนบุตรที่เหมาะสม เพราะเกี่ยวข้องกับครอบครัวเป็นล้าน ๆ ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพชีวิตที่แตกต่างกัน และเพราะค่านิยมและบรรทัดฐานดังกล่าวที่ได้ส่งเสริมกันมาเป็นระยะเวลา 2 ทศวรรษ ได้ผูกพันกับเศรษฐกิจของครอบครัว และการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐในด้านการประชาสัมพันธ์และการศึกษาที่ได้ปลูกฝังค่านิยมให้คนมีบุตรน้อย เนื่องจากปัญหาประชากรมีลักษณะดังกล่าว จึงต้องมองกันและเตรียมกันให้ทันเกินช่วงเวลา 5 ปี หากจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนโยบายประชากรให้เหมาะสม

ในปัจจุบันนี้ การดำเนินนโยบายประชากรเป็นระยะเวลานานได้สร้างกลุ่มผลประโยชน์ผูกพันกับนโยบายดังกล่าว การที่จะให้กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้เปลี่ยนแปลงปรับปรุงบทบาทของตนเป็นเรื่องที่ยาก นอกจากนั้น คนบางคนมีบุคลิกภาพที่เปลี่ยนแปลงแนวความคิดไม่เป็น เพราะกลัวในสิ่งที่ตนไม่รู้ กลัวที่จะต้องทำการศึกษาใหม่ ไม่รู้ว่าจะศึกษาอะไรและโดยวิธีใด สู้อยู่กับแนวความคิดเดิม ๆ จะสบายกว่า หน่วยงานบางหน่วยงานก็ได้ลงทุนหรือผูกผลประโยชน์ผลกำไรของกิจการของตนกับนโยบายการลดอัตราการเพิ่มประชากร ที่จะให้หน่วยงานเหล่านี้ลดกิจกรรมซึ่งหมายถึงกำไร หรือเปลี่ยนรูปแบบการให้บริการ ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแนวความคิดใหม่ เป็นเรื่องที่ยากลำบากยิ่ง

จากการที่อัตราเพิ่มประชากรของประเทศไทยได้ลดลงจนถึงระดับที่ต่ำมากแล้วจะยังคงต่ำอีกต่อไป ทำให้การศึกษาทางประชากรบางประเภทไม่มีประโยชน์อะไรทางด้านนโยบายประชากรหรือไม่มีประโยชน์มากอย่างเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต แม้แต่องค์การสหประชาชาติ เช่น กองทุนเพื่อกิจกรรมทางประชากร (UNFPA) องค์การเอกชนระหว่างประเทศ เช่น สภาประชากร (Population Council) ซึ่งเคยสนับสนุนในเรื่องนี้อย่างมาก และให้เงินช่วยเหลือประเทศไทยอย่างมากมายทั้งในด้านการศึกษา การวิจัยและการดำเนินกิจกรรม ก็ได้ลดให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยดังกล่าวลงอย่างมากมาย ในบางด้านได้ยุติให้ความช่วยเหลือโดยสิ้นเชิง การศึกษาทางประชากรบางประเภทที่ว่าเป็นคือ การศึกษาตัวกำหนดภาวะเจริญพันธุ์ (determinants of fertility) แต่เดิมความรู้ที่ทราบว่าการศึกษาระดับสูง รายได้สูงขึ้น ความเป็นเมือง ความเป็นชนบท เป็นตัวกำหนดที่สำคัญของภาวะเจริญพันธุ์ อาจจะมีประโยชน์ที่จะศึกษาคูว่า เมื่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป ภาวะเจริญพันธุ์จะมีแนวโน้มเป็นอย่างไร และนำเอาความรู้นั้นไป

ประกอบการกำหนดนโยบายอัตราการลดว่าควรลดลงเป็นเท่าใดถึงจะเหมาะสมและเป็นไปได้ ปัจจุบันประเทศไทยได้ลดอัตราการเพิ่มกันมามากแล้ว และเริ่มก่อให้เกิดปัญหาเกิดความวิตกกังวลในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาและความวิตกกังวลเหล่านี้ได้เกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ ที่ได้ลดอัตราการเพิ่มประชากรลงมามากเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงนโยบายประชากรไม่อาจจะอาศัยการศึกษาตัวกำหนดภาวะเจริญพันธุ์ได้อีกต่อไป สิ่งที่น่าเสียดายยิ่งกว่านั้นคือ การศึกษาตัวกำหนดเหล่านี้ใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้วในอดีต ข้อมูลใหม่ ๆ ที่อาจเป็นประโยชน์จึงไม่เกิดขึ้น และถึงแม้จะใช้ข้อมูลใหม่ หากมุ่งแต่เก็บตามกรอบแนวคิดเก่า ๆ ตัวแปรเก่า ๆ ตามที่ได้ศึกษากันมาก็ให้ประโยชน์อะไรได้ไม่มากไปกว่าการวิเคราะห์อนุกรมเวลาด้วยตัวแปรภาวะเจริญพันธุ์ที่นิยามอย่างถูกต้องเพียงตัวเดียว ในอดีตงานวิจัยแต่ละครั้งมีการเก็บข้อมูลใหม่หรือใช้อนุกรมใหม่ เพราะมีการสำรวจใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา ทำให้งานวิจัยเหล่านี้ผูกพันอยู่กับแนวโน้มอย่างแท้จริง และยังเป็นช่วงที่การลดอัตราการเพิ่มประชากรยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

สิ่งที่พอจะมีประโยชน์อยู่บ้างต่อการศึกษาแนวโน้มและปัญหานโยบายประชากรในอนาคต คือ การศึกษาตัวกำหนดการย้ายถิ่น แต่หากเป็นการศึกษาตามกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีและทางวิชาการแบบดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นระดับจุลภาค (บุคคล) หรือระดับรวม (aggregate) เช่น ระดับจังหวัด หรือระดับมหภาค (macro) โดยใช้อนุกรมเวลาข้อมูลต่าง ๆ ที่มีอยู่ ก็อาจจะได้ค่าสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์ ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอย แต่ก็ไร้ประโยชน์ทางนโยบาย ที่เป็นเช่นนี้เพราะกรอบแนวคิดเดิม ๆ และระบบข้อมูลที่มีอยู่ไม่สามารถที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง ที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและกำหนดนโยบายประชากรได้อีกต่อไป เช่น จะมีประโยชน์อะไรถ้าหากรู้ว่าคนมักย้ายถิ่นจากเขตชนบทไปสู่เขตเมือง หรือรู้ว่าเขตใดที่มีอัตราส่วนการประกอบอาชีพทางการเกษตรสูงจะมีอัตราการย้ายออกมากกว่าเขตที่มีอัตราส่วนการประกอบอาชีพอุตสาหกรรมและอาชีพบริการ และเขตสองประเภทหลังมีอัตราการย้ายเข้ามาสูงกว่าเขตประเภทแรก

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นมาก การจะศึกษาแนวโน้มและปัญหาประชากรในอนาคต ไม่อาจจะอาศัยกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีและข้อมูลจากระบบที่มีอยู่ได้อีกต่อไป จะต้องอาศัยข้อมูลใหม่ ความเข้าใจใหม่ ๆ ที่จะได้จากการออกสัมผัสเก็บข้อมูลในสนามด้วยนักวิจัยเองมิใช่จ้างผู้ใดออกเก็บข้อมูลให้ แล้วมานั่งวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บโดยใช้การสัมภาษณ์และแบบสอบถามตามแนวคิดเดิม ๆ

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด มุ่งที่จะชี้ให้เห็นว่าถึงเวลาแล้วที่เราจะศึกษาแนวโน้มและปัญหาประชากรเสียใหม่ มองกันใหม่ แม้ว่าจะเป็นเรื่องเดิม

แนวโน้มและปัญหาประชากรในอนาคตที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นการมองปัญหาและแนวโน้มในช่วง 10 ปีข้างหน้า ที่ได้มาจากประสบการณ์ การวิจัยในชนบทในโครงการต่าง ๆ กัน กล่าวคือ โครงการประเมินผลการสร้างงานชนบทแห่งชาติ (กสช.) ปี พ.ศ. 2530 และ 2531 การศึกษาระบบข้อมูลประชากรและการพัฒนาในส่วนภูมิภาคตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล ลงไปถึงหมู่บ้าน ของส่วนราชการหลัก การศึกษาผลกระทบของนโยบายประชากร ทางด้านการศึกษา การจ้างงาน และสุขภาพ การศึกษาเพื่อระบุอาชีพที่ควรส่งเสริมและกลุ่มประชากรเป้าหมายของแต่ละอาชีพ ซึ่งในการเสนอนี้จะเสนอในแง่ของการสรุปประมวลผลชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มและปัญหาหลัก ๆ ทางด้านประชากรของประเทศไทยใน 10 ปีข้างหน้า

การเสนอผลการศึกษาในลักษณะเดียวกันนี้ ผู้เขียนได้เคยทำมาแล้วในอดีตในโครงการวิจัยเรื่อง ประเทศไทยในทศวรรษ 1980 ซึ่งผู้เขียนเป็นผู้ร่างข้อเสนอโครงการและนักวิจัยหลักคนหนึ่งของโครงการ กล่าวคือเป็นการเสนอแนวโน้มสิ่งที่สื่อให้เห็นถึงสภาพและปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต แม้ว่าในปัจจุบันอาจจะยังเป็นปัญหา และแนวโน้มที่บางท่านจะคิดว่าไม่น่าจะเป็นปัญหา อย่างไรก็ตาม หากมีการวิเคราะห์ศึกษากันจริงจังด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์แล้ว ผู้เขียนคิดว่าจะได้ข้อมูลยืนยันตามแนวทางประมวลความคิดที่จะเสนอต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนใคร่ขอเรียนไว้ ณ โอกาสนี้อีกครั้งหนึ่งว่าสิ่งที่กล่าวถึงต่อไปนี้ได้จากประสบการณ์การวิจัยสนามที่ทำอย่างต่อเนื่องมาตลอดเวลา 20 ปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 4 ปีที่ผ่านมา ทำให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงและปัญหาประชากรที่สำคัญที่เกิดขึ้นจะคงดำเนินต่อไป

ในด้านแนวโน้มที่สำคัญทางด้านประชากร ซึ่งมีบางสิ่งบางอย่างที่ทุกท่านในที่นี้คงทราบกันดีแล้ว แต่ที่กล่าวถึงในที่นี้ก็เพื่อยืนยันหรือสนับสนุนเท่านั้น แนวโน้มที่สำคัญ ๆ คือ

- 1) แนวโน้มเกี่ยวกับการลดอัตราการเพิ่มประชากร
- 2) แนวโน้มเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุ
- 3) แนวโน้มเกี่ยวกับการย้ายถิ่น

แนวโน้มเกี่ยวกับการลดอัตราการเพิ่มประชากร

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ประเทศไทยได้ประสบความสำเร็จในการลดอัตราการเพิ่มประชากรและคงจะลดลงต่อไป ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาโดยละเอียดแล้ว จะไม่กล่าวซ้ำอีกในที่นี้

แนวโน้มเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากร

ความสำเร็จในการลดอัตราการเพิ่มประชากรทำให้สัดส่วนของประชากรในวัยเด็ก 0-4 ปี ลดลง ช่วง 5 ปีต่อ ๆ มาประชากรในช่วงวัยที่สูงขึ้นในกลุ่มอายุ 5-9, 10-14 และ 15-19 ปี จะลดลงแน่นอนหากไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านนโยบายการลดอัตราการเพิ่มประชากรเลย สัดส่วน (ต่อมาก็คจะเป็นจำนวน) ในกลุ่มอายุอื่น ๆ ก็ลดลงด้วย แม้แต่อัตราการเพิ่มประชากรที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็จะทำให้สัดส่วนของประชากรในวัยอายุ 0-4 ปี และ 5-9 ปี ลดลงเรื่อยไป และกลุ่มอายุอื่นโดยเฉพาะอายุกลุ่มผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปจะเพิ่มมากขึ้นทั้งในด้านจำนวนและสัดส่วน

สถิติข้อมูลและการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้มีมากพอในด้านตัวเลข สิ่งที่ขาดหายไปคือ สภาพที่เป็นเนื้อหาสาระของแนวโน้มดังกล่าวและปัญหาที่พียงเกิดขึ้นและควรที่รัฐจะได้ดำเนินนโยบายแก้ไข ซึ่งผู้เขียนขอยกยอไปเสนอในส่วนที่ว่าด้วยปัญหาประชากรในอนาคต

แนวโน้มเกี่ยวกับการย้ายถิ่น

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า การย้ายถิ่นนั้นส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความแตกต่างระหว่างพื้นที่ที่เป็นจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทาง ความแตกต่างนี้มากมายหลายประเภทนับตั้งแต่โอกาสในการหารายได้ โอกาสในด้านการหางานทำ โอกาสในการหาประสบการณ์ที่แปลกใหม่ ตลอดจนความแตกต่างในด้านแสงสี การใช้ชีวิต และสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งในด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ

แม้ว่าการย้ายถิ่นแต่เดิมจะมุ่งเข้าสู่กรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล หรือเข้าไปในพื้นที่ที่ห่างไกลด้วยเหตุผลการทำงานทำและรายได้เป็นหลัก หรือเพื่อการหาที่ทำกินทางการเกษตร แต่ทิศทางของการย้ายถิ่นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยมุ่งเข้าสู่เขตย่านอุตสาหกรรม ย่านบริการ ที่นอกเหนือไปจากกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑลมีมากขึ้น ส่วนการย้ายเข้าสู่เขตพื้นที่ห่างไกลมีน้อยลง เพราะนโยบายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการป้องกันการบุกรุกทำลายป่าไม้ที่เข้มงวดมากขึ้น แต่การบุกรุกทำลายป่านั้นมิได้หมดไป ในอนาคตอาจจะเพิ่มมากขึ้น เพราะอัตราการสูญเสียที่ดินทางการเกษตรของเกษตรกรสูงมากขึ้นและเป็นไปอย่างรวดเร็ว

ปัญหาประชากรในอนาคตและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

เมื่อพูดถึงปัญหาประชากรในอนาคต จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องพิจารณาในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจของ

ประเทศไทยได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต รายได้ประชาชาติ สินค้าส่งออกอย่างมากมายในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางประชากร สินค้าส่งออกที่สำคัญ เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ เสื้อผ้าสำเร็จรูป อาหารแช่แข็ง ทัศนกรรม ของเด็กเล่น ตลอดจนเครื่องอุปกรณ์ไฟฟ้า ล้วนแต่เป็นอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานและทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า แรงงานส่วนใหญ่ในอุตสาหกรรมดังกล่าวกว่าครึ่งหนึ่งเป็นแรงงานสตรีที่มีพื้นฐานการศึกษาภาคบังคับ และส่วนใหญ่จะมาจากชนบท ผลกระทบทางตรงก็คือทำให้สตรีดังกล่าวเลื่อนระยะเวลาสมรส ซึ่งมีผลทำให้สตรีเหล่านี้เลื่อนการมีบุตรออกไป และมีบุตรน้อยกว่าคนรุ่นราวคราวเดียวกันในอดีต

ความเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นอุตสาหกรรมบริการ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการย้ายถิ่นของผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน จากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมืองเพื่อขายแรงงานในรูปแบบต่าง ๆ นับตั้งแต่พนักงานเสิร์ฟอาหารตามห้องอาหาร ภัตตาคาร โรงแรม ไปจนถึงหมอนวดและโสเภณี

นอกจากนั้น ระบบข่าวสาร คมนาคม และการบันเทิงโดยวิทยุ โทรทัศน์ ทำให้ชาวชนบทส่วนใหญ่ได้เรียนรู้รูปแบบความบันเทิงและการใช้ชีวิตของคนในเขตเมือง ทำให้ชาวชนบทเกิดความต้องการใหม่ รสนิยม ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ชีวิตเต็มไปด้วยวัตถุนิยมมากขึ้น มีความฟุ้งเฟ้อมากขึ้น การเป็นหนี้สินด้วยเหตุผลต่าง ๆ มีมากขึ้นเพราะระบบผ่อนส่ง รายการบันเทิงต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่ถ่ายทอดวัฒนธรรมและพฤติกรรมใหม่ ๆ ที่ไม่ส่งเสริมต่อการพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิตให้กับเด็กในชนบท เป็นสิ่งจูงใจให้เด็กในชนบทดิ้นรนเข้าสู่เขตเมืองเพื่อหาประสบการณ์ในสิ่งแปลกใหม่ วัตถุนิยมหรือเงินตรานิยมมีมาก ในบางท้องถิ่นถึงกับบิดามารดาส่งเสริมให้เด็กมาประกอบอาชีพโสเภณี เพื่อหารายได้มาสร้างฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้น ในบางท้องถิ่นแม้ว่าถนนหนทางจะเป็นถนนลูกรังหรือดินโคลน เข้าไปแสนยากลำบาก แต่ในหมู่บ้านแห่งนั้นเต็มไปด้วยบ้านราคาแพง หลังหนึ่ง 5-8 แสนบาท ปลูกอยู่ข้างหน้า หรือข้าง ๆ กระทั่งหอมช่อทรุดโทรม มีแต่คนเฒ่าชรา นี่คือสภาพของประชากรและแรงงานไทย ยิ่งประเทศไทยส่งเสริมการท่องเที่ยวมากขึ้นเพียงใด สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะมากขึ้นเพียงนั้น รัฐบาลเองก็มีได้ให้ความสนใจกับปัญหาเหล่านี้ โดยมุ่งที่จะหารายได้จากการท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่งจนประเทศไทยได้รับการขนานนามด้วยอักษรภาษาอังกฤษสี่ตัว บริการดังกล่าวนั้นจัดหาได้ตั้งแต่เด็กอายุ 7-8 ขวบขึ้นไป ไม่ว่าจะชายหรือหญิง ตามโรงแรมใหญ่แถวสุขุมวิท อันได้ชื่อว่าเป็นย่านผู้ดีมีสถานค้ำไปจนถึงพณพิณ และพิทยา ย่านธุรกิจการค้า กามารมณ ในขณะเดียวกันเมื่อถูกชาวต่างประเทศทำข่าวรัฐบาลก็หันมาลงทุนด้านประชาสัมพันธ์เพื่อให้เห็นเชื่อว่าเป็นประเทศ

ไทยเรานั้นมีแต่กุลสตรี แม้แต่โรคเอดส์ซึ่งมีภัยอันตรายอย่างยิ่งหลวงและแพร่กระจายอย่างไม่หยุดยั้ง รัฐบาลก็ไม่ได้กระทำการรณรงค์จัดให้หมดสิ้นไป ด้วยเหตุที่ว่าจะเป็นผลเสียต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่กลุ่มนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาบางแห่งกล่าวว่าเป็นแหล่งที่มาของรายได้อันดับหนึ่งของประเทศ โดยไม่คำนึงถึงว่าอุตสาหกรรมดังกล่าวทำให้ประเทศไทยต้องเสียดุลการค้า กว่าครึ่งหนึ่งของรายได้ดังกล่าวต้องนำไปสั่งซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภคมาอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว หากคิดถึงปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมที่เกิดขึ้นมา ต้นทุนการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศด้วยแล้ว และปัญหาที่แรงงานจำนวนมากไม่ได้อยู่ในอุตสาหกรรมดังกล่าว โดยไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาเป็นทรัพยากรที่มีค่า เมื่อหมดช่วงอายุการทำงานซึ่งสั้นมากในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเดิม อาจจะกลับไปทำไร่ไถนาตามพื้นเพดั้งเดิม แต่ในปัจจุบันนี้ไม่อาจทำได้อีกต่อไป จัดได้ว่าเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อประเทศทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของประเทศ ซึ่งจะต้องพิจารณาหาทางแก้ไข มิใช่มุ่งแต่จะมองในส่วนที่ดีของการท่องเที่ยวแต่ด้านเดียว

ปัญหาแรงงานชนบทและการว่างงาน

ในช่วงการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 เราคาดหวังว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจจะสามารถดูดซับแรงงานประมาณ 8 แสนคนต่อปี และหวังว่าภาคเกษตรกรรมจะเป็นภาคที่ดูดซับแรงงานมากกว่าภาคอุตสาหกรรม เพราะภาคอุตสาหกรรมแม้จะเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่การใช้แรงงานต่ำกว่า 1 ล้านคน ไม่อาจดูดซับได้เพียงพอ ภาคบริการจ้างได้ 2 ล้านคน แต่ภาคเกษตรกรรม 20 ล้านคน จะดูดซับได้ก็ต่อเมื่อเติบโตในอัตราร้อยละ 2-3 ต่อปี สถานการณ์ในปัจจุบันนี้ไม่มีผู้ใดทราบว่าแรงงานในภาคเกษตรกรรมถูกดูดซับไปมากน้อยเพียงใด

แต่จากการสำรวจงานสนามในโครงการวิจัยที่เกี่ยวกับการจ้างงาน พบว่าปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวจำนวนไม่น้อยที่ได้รับการแจ้งจากหัวหน้าครัวเรือนว่า ทำงานไม่เต็มที หรือเรียกได้ว่าไม่มีงานทำ ในสภาพเช่นนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เรียกว่า Under-employment และ Open-unemployment ซึ่งปัญหาเรื่อง Under-employment ในภาคเกษตรกรรมนั้นเป็นปัญหาปกติ ถ้าไม่ใช่ฤดูกาลเกษตร แต่ถ้าเป็นฤดูกาลการเกษตรแล้วเป็นสิ่งที่ผิดปกติอย่างยิ่ง การเก็บข้อมูลที่กระทำนั้นเป็นการเก็บข้อมูลในช่วงฤดูกาลเกษตร

ปรากฏการณ์ Open-unemployment ในภาคเกษตร เป็นเรื่องที่ยังใหม่ ชี้ให้เห็นถึงปัญหาต่าง ๆ ทางด้านแรงงานที่จะติดตามมา และชี้ให้เห็นถึงสภาพที่ผิดปกติอย่างมากของสังคม ในขณะที่เราหลาย ๆ คนที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง และรัฐบาลตลอดจนสถาบันการเงินการธนาคาร ทั้งของรัฐและเอกชนกำลังชื่นชมการวิ่งเข้าสู่ความเป็นนิคม โดยดูที่ปริมาณการส่งออกของสินค้า

อุตสาหกรรม อัตรารายได้ต่อหัวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและปิดหูปิดตาตนเองต่อผลกระทบทางสังคมหรือเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ต่อความผิดปกติทางสังคม

ปัญหาการสูญเสียที่ดินและแรงงานเกษตร

ปัญหาที่สำคัญซึ่งนักวิชาการในสาขาต่าง ๆ น่าจะให้ความสนใจ คือปัญหาเรื่องการกระจายรายได้ ผลประโยชน์ที่ได้จากการเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ที่ทำให้ตัวเลขรายได้เฉลี่ยสูงขึ้นนั้นตกอยู่กับคนกลุ่มน้อย ถ้าคำนึงถึงประชากรของประเทศแล้ว กล่าวได้ว่าตกอยู่กับคนเพียงหยิบมือเดียวที่มีเงินรายได้เหลือกินเหลือใช้ แต่มีความละโมภไม่สิ้นสุด ได้ใช้เงินเหล่านั้นกวาดต้อนซื้อที่ดินจากเกษตรกรจนมีที่เป็นหมื่น ๆ แสน ๆ ไร่ หรือพยายามใช้อิทธิพลหรือเข้าหากลุ่มอิทธิพลทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจ ในอดีตเคยมีการกล่าวหาว่า “เจ้าพระยานาหมื่น” สำหรับบุคคลเหล่านี้แล้วยิ่งกว่าเจ้าพระยา ควรแล้วหรือยังที่ต้องระวังภัยต่อความมั่นคงทางสังคมของประเทศ ควรที่จะได้มีการกำหนดขนาดของที่ดินที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เช่น ให้ครอบครัวหนึ่งมีได้ไม่เกิน 500 ไร่ หรือบริษัทเอกชนที่ไม่ใช่บริษัทมหาชนมีได้ไม่เกิน 1 หมื่นไร่ บริษัทมหาชนมีได้ไม่เกิน 1 แสนไร่ ไม่ใช่เช่นที่ปฏิบัติกันอยู่ในที่พื้นที่จำนวน 3-4 แสนไร่ ตกอยู่ในมือบุคคลเพียงคนเดียว ไม่ว่าจะอ้างความรักชาติและผลประโยชน์ที่พึงจะเกิดขึ้น ซึ่งใคร ๆ ก็สามารถที่จะอ้างได้ เพราะการให้สิทธิอย่างมากมายและไม่มีขอบเขตอันจำกัดนั้นมีผลกระทบต่อประชากรจำนวนมากที่ต้องสูญเสียที่ทำกินและที่อยู่อาศัย คนเราเมื่อขาดที่อยู่อาศัยที่ตนเองจะต้องพึ่งพาอาศัยทำกินรับจ้างอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ความรักชาติรักแผ่นดินคงมิได้ยาก การชักจูงใจให้กระทำการกิจกรรมใด ๆ ที่เป็นภัยต่อสังคม หากมีสิ่งจูงใจสูงพอเป็นไปได้ง่ายมาก ตัวอย่างของผลกระทบของการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรต่อการพัฒนาท้องถิ่นโดยหน่วยงานของรัฐในบางพื้นที่ แผนพัฒนาของหน่วยงานบางหน่วยต้องขอปรับแผนงานและโครงการใหม่หลังจากเพิ่งส่งแผนไปยังส่วนกลางเพียงไม่กี่เดือน เพราะพื้นที่และกลุ่มประชากรเป้าหมายได้หายไปเนื่องจากการซื้อขายที่ดิน เป็นต้น

การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยได้ก่อให้เกิดปัญหา เพราะเกษตรกรเหล่านี้ไม่มีที่ดินทำกิน ต้องเป็นแรงงานรับจ้าง มีเพียงบ้านเพียงหลังเดียวที่เป็นที่อยู่อาศัย ชีวิตความเป็นอยู่ขาดความมั่นคง ต้องเร่ร่อนไปตามท้องที่ต่าง ๆ หางานรับจ้างทำ เป็นกลุ่มที่ห่วยยากที่สุดในชนบท เพราะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างจากเกษตรกรที่ยังไม่สูญเสียที่ทำกิน ปรากฏการณ์เช่นนี้กว้างขวางมาก เปรียบเสมือนประเทศไทยกำลังสร้างกองทัพสำรองของเกษตรกรไร้ที่ทำกินและแรงงานที่ทำงานไม่เต็มที่มีอาชีพที่ไม่แน่นอนและว่างงานอยู่เนือง ๆ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่น่าเป็นห่วงยิ่ง เพราะกองทัพสำรองแรงงานไร้ที่ทำกินนั้นมีอัตราการขยายตัวอย่าง

รวดเร็วทั่วทุกภูมิภาคหลักของประเทศเหนือจดใต้ จึงควรอย่างยิ่งที่รัฐควรมีนโยบายและแนวทางที่ชัดเจนในการแก้ไข

ปัญหาผู้สูงอายุ

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่นับวันจะชัดเจนมากขึ้น คือปัญหาผู้สูงอายุ แม้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐและเอกชน ตลอดจนวงการธุรกิจได้หันมาสนใจในเรื่องนี้มากขึ้น และกระทรวงบางกระทรวงก็ได้งบประมาณอย่างมากมาใช้ในการดูแลรักษาพยาบาลผู้สูงอายุ

ปัญหามีอยู่ว่าทำอย่างไรบริการนั้นถึงจะไปถึงประชากรเป้าหมายที่ยากไร้และจำเป็นที่รัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือ ด้วยเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม เหตุผลที่บุคคลเหล่านี้ได้เคยเป็นกำลังการผลิตและรับใช้สังคมมาแล้วในวัยทำงาน

หากรัฐยังคงดำเนินแนวทางโดยการให้หน่วยงานของรัฐเป็นผู้ให้บริการเอง หน่วยงานหลายหน่วยงานจะขยายตัวและมีงบประมาณสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีปัญหาแทบทุกด้านทั้งในด้านสุขภาพ การใช้เวลาเพื่อกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม ปัญหาทางด้านสุขภาพจิต ปัญหาชีวิตในครอบครัว ซึ่งปัญหาเหล่านี้ไม่อาจแก้ไขได้ดีพอด้วยการให้บริการของรัฐที่ได้ไม่ทั่วถึง และมีลักษณะเฉพาะกิจเท่านั้น ปัญหาของผู้สูงอายุหลาย ๆ ด้าน ไม่อาจแยกออกมาจากกันได้ สุขภาพกายของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับสุขภาพจิต ๆ ขึ้นอยู่กับชีวิตในครอบครัว ๆ ขึ้นอยู่กับการใช้เวลาให้ผู้สูงอายุ และสมาชิกในครอบครัวรู้สึกว่ามีคุณค่า

ในปัจจุบันนี้ยังมีความเข้าใจกันผิด ๆ ว่า ผู้สูงอายุในสังคมไม่มีปัญหา เพราะส่วนใหญ่อยู่ในครอบครัวขยาย จากการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาระยะยาวทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและประชากรของสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่าครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะคู่สมรสทั้งที่มีและไม่มีบุตร ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท เป็นประเภทของครอบครัวที่มีมากที่สุด กว่าร้อยละ 65 ในปี 2521-22 และจากข้อมูลงานสำรวจอื่น ๆ ในระยะเวลาต่อมาก็พบว่า ครอบครัวดังกล่าวได้เพิ่มสัดส่วนมากขึ้นตามลำดับ จึงควรที่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทำความเข้าใจกับแนวโน้มดังกล่าวให้ถูกต้อง

การที่คู่สมรสมีบุตรน้อยลง โอกาสที่บุตรจะมีการศึกษาสูงขึ้นมีมากขึ้น อย่างไรก็ตามปัญหาที่ทำกินซึ่งเป็นมรดกที่ต้องแบ่งกันมาหลายรุ่นอายุคน ทำให้ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีที่ทำกินเล็กลง จนไม่อาจสร้างฐานะอะไรได้จากการประกอบอาชีพเกษตร ประกอบกับการกวาดซื้อที่ดินของนายทุนในเขตเมืองทำให้บุตรหลานของชาวชนบทต้องย้ายถิ่นไปหางานทำในที่ที่ห่างไกล จากการสำรวจเก็บข้อมูลในชนบทในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา จำนวนครอบครัวที่มีผู้สูงอายุอยู่คนเดียวในบ้านแต่ละหลังมีมากขึ้น เนื่องจากบุตรหลานของตนไปทำงานในที่ห่างไกล ผู้สูงอายุ

ดังกล่าวได้รับการละเลยทางด้านการดูแลสุขภาพอย่างน่าสงสารยิ่ง แต่มีความอดทนและต่อสู้กับสภาพชีวิตได้ดี ถ้าหากถามผู้นำชุมชนหรือครอบครัวในหมู่บ้านนั้นว่าในหมู่บ้านมีปัญหาผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งหรือไม่ คำตอบคือ ไม่มี เพราะคำว่าทอดทิ้งนั้นหมายความว่าไม่มีผู้ดูแลเลย แต่ความจริงแล้วผู้สูงอายุที่พบว่าอยู่คนเดียวตามลำพังในหมู่บ้านแต่ละแห่งมีมากขึ้น การไม่ถูกทอดทิ้งนั้นหมายความว่า ยังมีคนในหมู่บ้าน บ้านใกล้เรือนเคียงช่วยกันดูแลอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดล้มป่วยลง แต่โดยทั่วไปถ้าไม่ล้มเจ็บจะต้องช่วยตนเองในทุก ๆ ด้าน นี่คือสภาพของผู้สูงอายุในชนบทที่กระจายอยู่ทั่วไปที่บริการของรัฐไม่อาจจะให้ความช่วยเหลือได้อย่างทั่วถึงหรือเพียงพอ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ารัฐไม่ควรมีโครงการช่วยเหลือผู้สูงอายุ แต่ควรหาวิธีการที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับบริการจากครอบครัวของตน เพราะเป็นบริการที่เต็มไปด้วยความอบอุ่นและความรักความเข้าใจ

สำหรับครอบครัวในเขตเมืองในกลุ่มผู้มีรายได้ที่ต้องเสียภาษี รัฐควรใช้มาตรการทางด้านการคลัง เช่น การลดหย่อนภาษีเงินได้แก่ครอบครัวที่มีผู้สูงอายุในความดูแล โดยจะต้องลดหย่อนให้มากเพียงพอที่จะทำให้บุตรหลานเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุในครอบครัว มิใช่กำหนดไว้เป็นจำนวนเงินไว้ตายตัว เพราะควรเป็นสัดส่วนกับรายได้โดยอาจจะถดถอยลงตามรายได้ที่สูงขึ้น รัฐอาจเก็บภาษีได้น้อยลงแต่ก็ไม่ต้องไปเสียเงินในการขยายอัตรากำลังของเจ้าหน้าที่ในการให้บริการดูแลแก่ผู้สูงอายุ และบริการที่ให้ก็ดีกว่าบริการที่ผู้สูงอายุได้จากสมาชิกในครอบครัวทั้งในด้านคุณภาพ ปริมาณและเนื้อหา

สำหรับกลุ่มผู้ไม่มีรายได้แน่นอน และไม่ได้เสียภาษีให้แก่รัฐ บริการของรัฐเป็นสิ่งจำเป็นแต่ขณะเดียวกันก็อาจไม่จำเป็นหากรัฐมีเงินค่าสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุโดยประเมินตามสภาพชีวิตความเป็นอยู่ แต่ต้องเป็นการให้ที่รักษาสถานภาพและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มิใช่ในสภาพของการให้ทาน ในชุมชนชนบท มีทางเป็นไปได้ที่จะจัดระบบชุมชนบริการผู้สูงอายุในรูปแบบต่าง ๆ เพราะมีคนหนุ่มสาวที่ว่างงานและมีงานทำไม่เต็มที่และพวกแรงงานเร่ร่อนเพียงพอที่จะนำทรัพยากรมนุษย์เหล่านี้มาใช้ประโยชน์เพื่อการนี้ได้ หน่วยงานบางหน่วยงานได้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ดังกล่าว เพื่อการอนุบาลเด็กเล็ก โดยอาศัยเด็กสาวในหมู่บ้านที่ผ่านการฝึกอบรมมาเลี้ยงดูอบรมเด็กเล็ก ซึ่งเป็นโครงการที่น่าสนับสนุนยิ่ง เพราะเป็นเด็กชนบทที่หากอยู่กับครอบครัวครอบครัวก็คงเลี้ยงไปวันหนึ่ง ๆ โดยไม่มีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ใด ๆ สำหรับเด็ก โครงการสงเคราะห์ผู้สูงอายุในชุมชนก็พึงทำได้ในทำนองเดียวกัน

สรุป

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด พอสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้ ในด้านการเพิ่มประชากร ประชากรจะยังเพิ่มในอัตราที่ลดลงตามลำดับ ไม่ว่าจะจะมีหรือไม่มี การเปลี่ยนแปลงนโยบายการลดอัตรา

การเพิ่มประชากร ซึ่งการที่อัตราการเพิ่มของประชากรลดลงมีผลกระทบต่อโครงสร้างของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัดส่วนและจำนวนของประชากรในวัยสูงอายุจะมีมากขึ้น และหากไม่มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายชะลอการเพิ่ม มาเป็นการหยุดชะลอการลดแล้ว ประชากรในวัยแรงงานจะต้องแบกรับภาระในการเลี้ยงดูผู้สูงอายุมากขึ้น และหากเศรษฐกิจจะยังคงเติบโตในอัตราที่สูง เช่นที่ผ่านมาในช่วง 5-6 ปีนี้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานโดยทั่วไปจะเกิดขึ้นในช่วง 10-15 ปีข้างหน้า ซึ่งอาจจะดีสำหรับผู้ใช้งาน สภากงคองไทยโดยทั่วไป อาชีพบางอย่างที่นำความเสี่ยงมาสู่สังคมไทยก็อาจจะลดลงไป เพราะรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นและโอกาสในการประกอบอาชีพอื่นมีมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นหรือไม่ ก็คงอยู่ที่ว่ารัฐจะแก้ปัญหาการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรได้ถูกต้องตรงกับสภาพความเป็นจริงได้อย่างไร การปล่อยให้สภาพปัจจุบันดำเนินไปอย่างเสรีตามระบบนายทุนที่ไม่มีวินัยและการควบคุมในขอบเขตที่เหมาะสม เป็นการสร้างสมกองทัพอรงงานที่ไร้ที่ทำงาน ไม่มีความผูกพันกับชุมชนหรือแม้แต่ครอบครัว การขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมคงไม่เพียงพอที่จะดูดซับแรงงานเหล่านี้ เพราะนับวันก็จะเป็นการลงทุนที่เน้นทุนและเทคโนโลยีการผลิตมากขึ้นมากกว่าการใช้แรงงานและทรัพยากร การเร่งหาที่ทำงานเป็นที่ดินในรูปแบบของที่ดินชุมชนเป็นทางออกที่ดีที่สุดเท่าที่คิดได้ในปัจจุบัน ไม่มีผู้ใดมีกรรมสิทธิ์แต่เป็นของชุมชน

แนวโน้มเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของแรงงานจะยังคงมีมากขึ้นด้วยเหตุผลต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสูญเสียที่ดินทำกินของเกษตรกร การส่งเสริมกิจกรรมอาชีพแบบชุมชนในรูปแบบที่คล้าย ๆ กับสหกรณ์ โดยชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพดังกล่าว ทุกคนมีส่วนร่วมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อาจเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาการย้ายถิ่นของแรงงานและการไร้ที่ทำงาน

การที่สัดส่วนของผู้สูงอายุสูงมากขึ้นเพราะผลของความสำเร็จของการดำเนินงาน ตามนโยบายการลดอัตราการเพิ่มประชากรเป็นเรื่องที่ต้องทำการศึกษาวิจัยกันอย่างรอบคอบ ในทางเลือกต่าง ๆ ของการให้สวัสดิการของรัฐและทางเลือกระหว่างบริการของรัฐและบริการของครอบครัว ในขณะที่ปัญหาดังกล่าวเริ่มชัดเจน ผู้วางแผนและผู้กำหนดนโยบายยังมีเวลาพอที่จะพิจารณาหาแนวทางที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญคือปัญหาของผู้สูงอายุอยู่ที่การทำให้ผู้สูงอายุนั้นรู้สึกว่าคุณค่าแก่บุตรหลานและไม่เป็นภาระแก่ผู้ใด

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับประชากรไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบทอาจใช้วิธีการชุมชนควบคู่ไปกับครอบครัว ส่วนมาตรการทางด้านการศึกษาหรือสวัสดิการในรูปแบบอื่นนั้น อาจจะเหมาะสมสำหรับคนในเขตเมือง

ประเทศไทยเราได้หลุดพ้นจากแรงกดดันของการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ขณะนี้ เราได้เข้าสู่ยุคของความเป็นอิสระจากแรงกดดันดังกล่าว จึงควรใช้ความเป็นอิสระนี้ทบทวนนโยบาย ประชากรและกำหนดทิศทางการพัฒนาประชากรให้เหมาะสมกับเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป